

УДК 347.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.50>

ПЕРЕГЛЯД ЗАОЧНОГО РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Феннич В.П.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Феннич В.П. Перегляд заочного рішення у цивільному процесі.

Стаття присвячена аналізу порядку перегляду заочного рішення у цивільному процесі судом першої інстанції та процесуальних наслідків цього.

Відзначається про існування спеціального та загального порядку перегляду заочного рішення в цивільному процесі, де подання заяви про перегляд заочного рішення до суду, який його ухвалив розглядається як спеціальний порядок його перегляду. Вказується, що цей порядок можна розглядати в контексті самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі.

Аналізуються суб'єкти подання заяви про перегляд заочного рішення, її форма, зміст, строки та порядок подання. Звертається увага на додатки до заяви про перегляд заочного рішення. Вказується, що відповідач має право подати таку заяву навіть, якщо заочне рішення ухвалене на його користь.

Заява про перегляд заочного рішення може бути судом не розглянута і повернута особі, якщо вона не зареєструвала електронний кабінет у Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Поки така особа не зареєструє електронний кабінет, доти вона не може вимагати скасування заочного рішення. Зазначені процесуальні наслідки настають також, якщо інтереси особи, яка не зареєструвала електронний кабінет, представляє адвокат, який має зареєстрований електронний кабінет. В цьому проявляється обмеження в можливостях особи захищати свої права, свободи та інтереси в судовому порядку.

Аналізується порядок розгляду заяви про перегляд заочного рішення та досліджуються підстави винесення судом ухвал про задоволення такої заяви та скасування заочного рішення або залишення заяви без задоволення. Відмічається, що задоволення заяви про перегляд заочного рішення ще не означає ухвалення рішення суду автоматично на користь відповідача, оскільки розгляд справи починається спочатку на загальних засадах. Суд буде призначати нове судові засідання для розгляду справи по суті з інформуванням усіх зацікавлених у цьому учасників процесу.

Звертається увага на особливість реалізації відповідачем права на апеляцію щодо заочного

рішення або повторного заочного рішення, а також вказується, за наявності якої умови це можливо. Відзначається, що робити, якщо одночасно була подана заява про скасування заочного рішення відповідачем та апеляційна скарга позивачем.

Ключові слова: цивільний процес, заочне рішення, особливий порядок перегляду, самоконтроль, електронне правосуддя, електронний кабінет.

Fennych V. Review of default judgment in civil proceedings.

The article is devoted to the analysis of the procedure for review of a decision in absentia in a civil proceeding by a court of first instance and its procedural consequences.

It is noted that there is a special and general procedure for reviewing a decision in absentia in a civil process, where submitting an application for review of a decision in absentia to the court that passed it is considered as a special procedure for reviewing it. It is indicated that this procedure can be considered in the context of self-control of the court of first instance in civil proceedings.

The subjects of submitting an application for review of a decision in absentia, its form, content, terms and procedure of submission are analyzed. Attention is drawn to the attachments to the application for review of the decision in absentia. It is indicated that the defendant has the right to submit such an application even if the decision in absentia is passed in his favor.

An application for review of a decision in absentia may not be considered by the court and returned to the person if he has not registered an electronic office in the Unified Judicial Information and Telecommunication System. Until such a person registers an electronic account, he cannot demand the cancellation of a decision in absentia. The specified procedural consequences also occur if the interests of a person who has not registered an electronic account are represented by a lawyer who has a registered electronic account. This manifests a limitation in a person's ability to protect his rights, freedoms and interests in court.

The procedure for considering an application for review of a decision in absentia is analyzed, and the

grounds for court rulings on the satisfaction of such an application and cancellation of the decision in absentia or leaving the application unsatisfied are investigated. It is noted that the satisfaction of the application for review of the decision in absentia does not yet mean the adoption of the court decision automatically in favor of the defendant, since the consideration of the case starts from the beginning on general principles. The court will schedule a new court session to consider the merits of the case, informing all interested participants in the process.

Attention is drawn to the peculiarity of the defendant's exercise of the right to appeal against a decision in absentia or a repeated decision in absentia, and it is also indicated under which conditions this is possible. It is noted what to do if an application for annulment of a decision in absentia by the defendant and an appeal by the plaintiff was filed at the same time.

Key words: civil process, decision in absentia, special review procedure, self-control, electronic justice, electronic cabinet.

Постановка проблеми. Заочне рішення суду може бути оскаржене не тільки в апеляційному та касаційному порядку, але й переглянуте судом, що його ухвалив. Апеляційний та касаційний перегляд виступають загальним порядком оскарження заочного рішення суду, а перегляд судом, що ухвалив заочне рішення, – спеціальним порядком [1, с. 123].

Згідно з ч. 8 ст. 268 ЦПК «після проголошення рішення суду, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення, крім випадків, визначених цим Кодексом» [2]. Подібне правило передбачене для того, щоб сам суд не був суддею у своїй справі, оскільки у такій ситуації годі чекати об'єктивності. Але, у випадках передбачених законом, на що вказує ч. 8 ст. 268 ЦПК, суд першої інстанції може самостійно переглянути своє рішення, що виступає характерною рисою заочних рішень. За результатами такого перегляду він може його скасувати. Подібні повноваження суду щодо заочного рішення, яке він сам ухвалив вимагають ретельного застосування, що актуалізує необхідність дослідження підстав та процедури скасування заочних рішень у цивільному процесі.

Стан опрацювання. Заочне провадження у цивільному процесі загалом та питання скасування заочних рішень зокрема були предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців (С.С. Бичкова, В.І. Бобрик, О.В. Бондарчук-Ладна, О.І. Євтушенко, В.М. Кравчук, Д.Д. Луспенник, О.Л. Марчук, Ю.В. Навроцька, О.І. Угриновська, С.Я. Фурса, С.В. Щербак та інші), але питання, пов'язані зі скасуванням заочного рішення судом, який його ухвалив неоднаково вирішуються на практиці та в теорії цивільного процесу.

Метою статті є визначення особливостей перегляду та скасування заочного рішення судом, який його ухвалив за правилами цивільного процесу.

Виклад основного матеріалу. Право вимагати переглянути заочне рішення суду має тільки та сторона, яка не з'явилася на судове засідання, тобто відповідач (у тому числі її представник чи правонаступник). Він наділяється таким правом, оскільки справа розглядалася без нього, що створює умови для зловживання з боку позивача. Позивач подібного права не має, оскільки справа по суті розглядалася за його участі. Він може оскаржити заочне рішення в загальному порядку, тобто подати апеляційну скаргу.

Відповідач реалізує надане йому право шляхом подачі заяви про перегляд заочного рішення (ч. 1 ст. 284 ЦПК). Таке право він має навіть, якщо заочне рішення ухвалене на його користь [3, с. 126]. У низці країн однією з умов перегляду заочного рішення є його ухвалення проти відповідача. За українським законодавством це не буде мати значення, оскільки відповідач у заочному рішенні, яке ухвалене на його користь, може бути не згідний з мотивами суду або з розподілом судових витрат.

Для успішної реалізації права на перегляд заочного рішення потрібно дотримуватися вимог щодо форми та змісту зазначеної заяви, подати її у встановлений строк з дотриманням відповідної процедури.

Заява про перегляд заочного рішення суду повинна відповідати встановленій законом формі та вимогам. Така заява складається письмово (ч. 1 ст. 285 ЦПК), і повинна містити: 1) найменування суду, який ухвалив заочне рішення; 2) ім'я (найменування) відповідача або його представника, які подають заяву, їх місце проживання чи місцезнаходження, номер засобів зв'язку, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету; 3) обставини, що свідчать про поважність причин неявки на судове засідання та (або) неповідомлення їх суду, а також причин неподання відзиву і докази стосовно цього; 4) покликання на докази, якими відповідач обґрунтовує свої заперечення проти вимог позивача; 5) клопотання про перегляд заочного рішення; 6) перелік доданих до заяви матеріалів. Заява про перегляд заочного рішення підписується особою, яка її подає (ч. 2-3 ст. 285 ЦПК). Звертає увагу те, що потрібно вказувати не тільки поважні причини неявки на судове засідання (причини неможливості інформувати суд про причини неявки), але й поважні причини неможливості подання відзиву на позов. Зазначені причини необхідно підтвердити доказами. Крім того, відповідач уже на етапі подання цієї заяви повинен представити всі свої докази у справі, що будуть підтверджувати його заперечення проти позову.

Заява про перегляд заочного рішення повинна містити додатки: її копії та копії доданих матеріалів, що відповідає кількості учасників справи (таке не вимагається, якщо заява про перегляд заочного рішення подається в електронній формі через електронний кабінет), квитанція про сплату судового збору (розмір судового збору різниться залежно від того, хто подає заяву: юридична чи фізична особа) та довіреність (інший документ), що підтверджує повноваження представника, якщо він вирішив подати заяву.

Якщо заява була подана з порушення встановлених вимог, до неї застосовуються наслідки подання позовної заяви з порушенням встановлених вимог (ч. 8 ст. 285 ЦПК), тобто суд може залишити заяву про перегляд заочного рішення без руху, а потім її повернути заявнику, якщо він не виправить її недоліки у встановлений судом строк, або одразу повернути заявнику (напр., заява не підписана або підписана особою, яка не має права її підписувати, тощо). В червні 2023 р. були внесені зміни до ЦПК щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі (далі ЄСІТС) представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами-підприємцями (для юридичних осіб приватної форми власності подібні зміни відтермінували до 20 лютого 2024 року – Авт.). Подібний обов'язок щодо обов'язкової реєстрації електронних кабінетів у ЄСІТС окремими суб'єктами був передбачений ще раніше, але ним просто нехтували. Так, станом на 1 вересня 2021 р. у ЄСІТС були зареєстровані тільки 22% адвокатів, які працюють в Україні [4]. Тому правки ЦПК в червні 2023 р. передбачили настання негативних процесуальних наслідків за не виконання такого обов'язку. У контексті подання заяви про скасування заочного рішення вона судом не буде розглядатися, якщо таку заяву подала особа, яка відповідно до ч. 6 ст. 14 ЦПК зобов'язана була зареєструвати електронний кабінет, але не зробила цього. Поки така особа не зареєструє електронний кабінет, доти вона не може вимагати скасування заочного рішення. Зазначені процесуальні наслідки настають також, якщо інтереси особи, яка не зареєструвала електронний кабінет, представляє адвокат, який має зареєстрований електронний кабінет. У підсумку буде винесена ухвала про повернення заяви про перегляд заочного рішення. Її, звичайно, можна оскаржити в апеляційному порядку (п. 22 ч. 1 ст. 353 ЦПК), але при її не скасуванні відповідач не зможе подати апеляційну скаргу на заочне рішення суду. Отже, за не виконання обов'язку зареєструвати електронний кабінет у ЄСІТС особа буде обмежена в можливостях захищати свої права, свободи та інтереси в судовому порядку. Даних негативних процесуальних наслідків мож-

на уникнути, не зареєструвавши електронний кабінет у ЄСІТС, якщо подібна реєстрація суперечить релігійним переконанням особи. Але для цього вона повинна одразу про це заявити при зверненні до суду (напр., при подачі заяви про скасування заочного рішення) у письмовій формі з наведенням відповідного обґрунтування.

Порядок подання заяви про перегляд заочного рішення виражається в тому, що вона подається в той суд, який ухвалив заочне рішення. Подання заяви в суд, який ухвалив заочне рішення, свідчить про те, що вона не має властивостей апеляційної чи касаційної скарги. Така заява не є звинуваченням проти суду (мовляв, він неправильно вирішив цивільну справу – незаконно або необґрунтовано), а є проханням розглянути цивільну справу по суті ще раз, проте з урахуванням доказів сторони відповідача. Тому заява про перегляд заочного рішення подається не до вищого суду, а до суду, який уже справу розглядав. Крім того, таку заяву повинен розглянути той склад суду, що ухвалив заочне рішення. У цьому, на думку П.П. Микуляка, проявляється самоконтроль суду першої інстанції [5, с. 163].

Строк подання заяви про перегляд заочного рішення суду – 30 днів з дня його проголошення. Якщо особа не встигла подати заяву про перегляд заочного рішення суду у вказані 30 днів, наприклад, через те, що не була присутня під час його проголошення, чи з інших поважних причин (ч. 3-4 ст. 284 ЦПК), вона має право на поновлення пропущеного строку для подання заяви про його перегляд. Але тут є одна умова для такого поновлення: ця заява повинна бути подана протягом двадцяти днів з дня вручення особі повного заочного рішення суду.

Заяву, яка відповідає встановленим вимогам, приймає до розгляду суд, який повинен її розглянути протягом 15-ти днів з дня надходження такої заяви (ч. 2 ст. 286 ЦПК). Приймавши її, суд повинен виконати підготовчі дії: надіслати копії заяви та доданих до неї матеріалів учасникам справи невідкладно і судовими повістками вказати дату, час та місце її розгляду. Розгляд заяви відбувається в судовому засіданні і неявка належним чином інформованих осіб не перешкоджає розгляду заяви про перегляд заочного рішення. Головуючий, відкриває судове засідання і з'ясовує, хто з учасників справи з'явився, встановлює їх особу, перевіряє повноваження представників, після чого повідомляє зміст заяви і з'ясовує думку сторін та інших учасників справи щодо вимог про перегляд заочного рішення.

За результатами розгляду такої заяви суд може прийняти ухвалу про залишення заяви без задоволення або скасування заочного рішення та призначення справи до розгляду в порядку загального чи спрощеного провадження (ч. 3 ст. 287 ЦПК). Суд не наділений повноваження-

ми змінювати заочне рішення внаслідок подання заяви про його перегляд. Якщо справа призначається до розгляду в порядку загального позовного провадження, суд повинен призначити проведення підготовчого засідання задля вчинення необхідних підготовчих дій (подання відзиву, подання відповіді на відзив, подання заперечення тощо).

Якщо подану заяву про перегляд заочного рішення суд не задовольнив, ухвалу про це оскаржувати в апеляційному порядку не можна: усі аргументи з цього приводу можна відобразити в апеляційній скарзі на заочне рішення суду.

Заочне рішення може скасувати суд, що його ухвалив, тільки за умови сукупної дії декількох підстав: 1) якщо суд встановить, що відповідач не з'явився на судові засідання та (або) не повідомив про причини неявки, а також не подав відзив на позовну заяву з поважних причин; 2) докази, на які відповідач покликається, мають істотне значення для правильного вирішення справи (ч. 1 ст. 288 ЦПК). Першу підставу треба доводити доказами. Коли суд буде їх оцінювати, він також повинен оцінити докази, які підтверджують неможливість вчасного інформування суду про поважні причини неявки. Отже, суд не повинен перевіряти необґрунтованість чи незаконність заочного рішення, а має зосередитися на встановленості поважних причин неявки відповідача, неможливості інформування суду про ці причини та неподання відзиву за поважних причин, а також на тому, чи впливають надані відповідачем докази на вирішення справи по суті. Зокрема, зазначені докази можуть призвести до ухвалення рішення, протилежного заочному повністю або частково, або до його зміни. Так, в одній цивільній справі зі стягнення заборгованості за кредитом відповідач стверджував, що позивач раніше подавав до суду ідентичний позов, який було залишено без розгляду (справа № 2/330/62/2021, суддя Федорець С.В.), а тому повторне звернення до суду є порушенням вимог ЦПК України [6].

Якщо у відповідача наявні докази, які можуть підтвердити обґрунтованість його заперечень, але відсутні поважні причини неявки в судові засідання чи докази, які могли би їх підтвердити, цього буде недостатньо для скасування заочного рішення судом, який його ухвалив, але буде достатньо для аргументування апеляційної скарги.

Задоволення заяви про перегляд заочного рішення ще не означає ухвалення рішення суду автоматично на користь відповідача, оскільки розгляд справи починається спочатку на загальних засадах. Суд буде призначати нове судові засідання для розгляду справи по суті з інформуванням усіх зацікавлених у цьому учасників процесу. Перед цим суд повинен провести необхідні процесуальні підготовчі дії.

Актуальним є питання про силу доказів, які суд уже дослідив під час ухвалення заочного рішення. Відповідно до принципу змагальності та рівноправності сторін суд по-новому буде досліджувати факти, які належать до предмета доказування, та перевіряти їх наявність або відсутність доказами, що є у справі; навіть тих, які вже досліджували під час ухвалення заочного рішення. Ця ситуація обумовлена тим, що відповідачу необхідно дати можливість узяти особисту участь у дослідженні доказів та заявити різного роду клопотання у процесі цього за потреби.

Якщо при новому розгляді справи після скасування заочного рішення відповідач не з'явиться без поважної причини, будучи належно інформованим, а позивач не проти заочного вирішення справи, в подальшому заочне рішення може бути оскаржене відповідачем тільки в загальному порядку – апеляційному та касаційному (ч. 3 ст. 288 ЦПК). Отже, повторне ухвалення заочного рішення не дає відповідачу право на подання заяви про його перегляд до суду, що його ухвалив. Подібне вирішення питання є правильним, бо не буде затягувати вирішення справи та набрання рішення суду законної сили.

Відповідач може оскаржити заочне рішення в апеляційному порядку, якщо його заяву про перегляд заочного рішення залишили без задоволення. Це умова для подання апеляційної скарги (ч. 4 ст. 287 ЦПК). Варто зауважити, що для відповідача строк на апеляційне оскарження заочного рішення не включає строк на подання заяви про перегляд заочного рішення та строк її розгляду. Строк для подання апеляційної скарги відповідачу починає вираховуватися з дня прийняття ухвали суду про незадоволення заяви про перегляд заочного рішення (ч. 4 ст. 287 ЦПК).

Таким чином, право на апеляційне оскарження заочного рішення для відповідача виникає тільки після прийняття ухвали суду про незадоволення заяви про перегляд заочного рішення. Фактично це означає, що відповідач за загальним правилом позбавлений права на апеляційне оскарження заочного рішення, поки не спробує його переглянути в суді першої інстанції. Він не має можливості одразу подати апеляційну скаргу на заочне рішення (окрім випадку ухвалення повторного заочного рішення). Відповідач, якщо бажає домогтися скасування заочного рішення, повинен дотримуватися певної послідовності: спочатку подати заяву про перегляд заочного рішення, а якщо її не задовільнять – апеляційну скаргу. Подібне вирішення питання, за якого відповідач змушений спочатку застосовувати спеціальний порядок перегляду заочного рішення, а вже потім загальний, виправданий. Справа в тому, що коли б відповідач мав право вибору, куди йому звернутися – до суду першої інстанції чи до суду апеляційної інстанції, він міг би злов-

живати ситуацією. Зловживання виражалося б у тому, що всі свої важливі докази зі справи відповідач подав би одразу до апеляційної інстанції, позбавивши позивача можливості взяти участь у їх дослідженні на рівні суду першої інстанції.

Не так давно суди першої інстанції на практиці за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення приймали ухвалу про залишення такої заяви без розгляду. Підставою для такої ухвали була відсутність поважних причин поновлення строку для подання заяви про перегляд заочного рішення суду (ч. 2 ст. 126 ЦПК). Прийняття цієї ухвали не передбачається ч. 3 ст. 287 ЦПК за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення, проте її наявність не давала відповідачу можливості подати апеляційну скаргу на заочне рішення суду. Адже її подача пов'язувалася з прийняттям ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення, а не ухвали про залишення такої заяви без розгляду. Ось чому Велика Палата Верховного Суду зробила правовий висновок, відповідно до якого суд повинен виносити ухвалу щодо залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення внаслідок її подання поза межами визначеного законом строку та за відсутності підстав для його поновлення [7].

Заочним рішенням суду можуть бути незадоволені обидві сторони, а тому може виникнути ситуація, коли позивач подасть апеляційну скаргу до суду апеляційної інстанції, а відповідач заяву про перегляд заочного рішення до суду першої інстанції. Очевидно, що такі суди одночасно розглянути ці документи сторін не мають права. У такій ситуації перевага повинна надаватися роботі суду першої інстанції, оскільки у разі скасування заочного рішення не буде об'єкта апеляційного оскарження.

Висновки. Перегляд заочного рішення судом, який його ухвалив становить собою процедуру, яка направлена на усунення допущених судом помилок внаслідок того, що він розглянув цивільну справу по суті без участі однієї сторони справи: відповідача. Надання відповідачу права на скасування заочного рішення судом першої інстанції та поновлення розгляду справи по суті виступає гарантією його прав, свобод та інтересів, які спонукають суд до розгляду цивільної справи з врахуванням позиції відповідача (його заперечень, аргументів та доказів). Внаслідок

чого належно розроблена процедура перегляду та скасування заочного рішення в цивільному процесі не тільки сприяє розвитку принципу верховенства права, але й забезпечує справедливий розгляд цивільної справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Феннич В.П. Перспективи заочного провадження по судовим справам в цивільному судочинстві України. Стан, проблеми та перспективи інтеграції України у європейський освітній і науковий простір: Матеріали XI міжнародної наукової конференції 12-15 квітня 2005 р. Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина) / Упорядкування Х.М, Олексика. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2005. С. 116–125.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
3. Навроцька Ю.В. Заочний розгляд справи в цивільному процесі України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 192 с.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами-підприємцями». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1501591> (дата звернення: 01.12.2023).
5. Микуляк П.П. Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2020. 223 с.
6. Ухвала Якимівського районного суду Запорізької області від 8 лютого 2022 р. у цивільній справі № 330/1018/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103075944> (дата звернення: 01.12.2023).
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 9 листопада 2021 р. у цивільній справі № 214/5505/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101473381> (дата звернення: 01.12.2023).